

Самойленко О.Ю.

викладач Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука

ОБРАЗ Т. ШЕВЧЕНКА У ВІТРАЖАХ КИЇВСЬКИХ МОНУМЕНТАЛІСТІВ

Анотація. У статті простежено знаковість постаті Т.Шевченка у монументальному мистецтві Києва на тлі хвилі національного відродження 50-60-х років ХХ століття. Розглянуто ряд основних творів мистецтва вітража цього періоду та їх стилістичні особливості.

Ключові слова: вітраж, монументальне мистецтво.

Аннотация. Самойленко А.Ю. Образ Т.Шевченко в витражах киевских монументалистов. В статье отслеживается значительность фигуры Т.Шевченко в монументальном искусстве Киева на фоне волны национального возрождения 50-60-х годов ХХ столетия. Рассмотрен ряд основных произведений искусства витража этого периода и их стилистические особенности.

Ключевые слова: витраж, монументальное искусство.

Annotation. Samoylenko A. Y. Image of T. Shevchenko in stained-glass window works of Kiev monumentalists. In article was analyzed the significance of such a personality as T. Shevchenko as to monumental art on the edge of national renaissance of 50th 60th XX century. Main works of that period stained-glass art features and its stylistic characteristics were researched.

Key words: stained-glass window, monumental art.

Постановка проблеми. У 60-х роках ХХ століття активно прогресує розвиток та популяризація монументального мистецтва в Україні. До цього періоду належить і початок відродження мистецтва вітража. Після кількох десятиліть повного забуття, пов'язаних з бурхливими подіями 1917 року та встановленням Радянської влади на території України, вітраж поступово входить у творчість київських монументалістів. Відродженню та становленню вітража в українському мистецтві сприяли соціальні, політичні та культурні перетворення у суспільстві.

Використання образу Т.Шевченка в монументальному мистецтві, зокрема у вітражах, дає змогу простежити реалістичне відображення культурних цінностей історичної епохи та знаковість постаті відомого поета у подальшому формуванні загальних тенденцій українського мистецтва тих років.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Стаття написана у зв'язку з планом науково-дослідницької роботи Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М.Бойчука.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних мистецтвознавчих та культурологічних дослідженнях тема розвитку та загальних тенденцій монументального мистецтва доби «шестидесятників» представлена відносно широко. Специфіку мистецького середовища України 50-60-х років ХХ століття розглядають О.Голубець, Л.Медведева, Л.Огнева. У публікаціях, надрукованих у періодичних фахових виданнях, зокрема у працях Р.Когородського та Б.Мисюги, висвітлюються загальні риси культурного та мистецького життя Києва. Проте немає цілісного дослідження становлення та розвитку мистецтва вітража як окремого виду монументального мистецтва радянської доби на території центральної України, а саме у Києві у 50-60-х роках.

Мета статті: визначити основні тенденції у мистецькому житті Києва 50-60-х років, що вплинули на розвиток мистецтва вітража, в контексті культурних перетворень у суспільстві та загального культурного процесу в період «шестидесятництва»; дослідити використання образу Т.Шевченка як символу періоду національно-патріотичного відродження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Монументальні твори мистецтва є як віддзеркаленням внутрішнього світу художника, його індивідуального сприйняття, так і проєкцією загальної культурної ситуації у суспільстві. Монументальні твори – це завжди своєрідний літопис формування та становлення характерних рис національної культури.

Як уже зазначалося вище, відродження мистецтва вітража почалося лише у другій половині 50-х років ХХ століття. У період «відлиги» були відносно сприятливі умови для відродження національної культури, зокрема розвитку монументального мистецтва в Україні. Піднесення ідей патріотичного спрямування українців значно вплинуло на тематику монументальних творів. З часом, поширення національно-патріотичного руху переростало у політичне протистояння представників культури та мистецтва і діючої влади. Не дивно, що революційна постать відомого українського поета Т.Шевченка стає актуальною саме у часи загострення протистояння. Образ і творчість Т. Шевченка неодноразово використовувалися київськими художниками у монументальних творах

Надійшла до редакції 11.12.2012

того часу та стали своєрідним символом національного відродження. Проте протягом багатьох десятиліть образ Кобзаря залишався не лише прикладом національного самоусвідомлення та самовираження, а й інструментом для ідеологічних маніпуляцій.

Для того, щоб простежити знаковість образу Т.Шевченка в українському монументальному мистецтві, зокрема у вітражі, варто розглянути основні твори з використанням шевченківської тематики. У статті розглянемо твори віражного мистецтва, зокрема: для музеїв Т.Шевченка в Каневі і в Києві, а також «розбитий вітраж» для холу червоного корпусу Київського державного університету ім. Т.Шевченка. Над всіма цими монументальними творами працювали київські художники.

Так, при оформленні музею Т.Шевченка в Каневі було створено великий вітраж для одного з приміщень будівлі, відтворений за картонами В.Кричевського. Працювати над проектом меморіального музею Т.Шевченка при могилі поета Кричевський почав ще у 1929 році, разом зі своїм помічником і колишнім учнем П.Костирком. В.Кричевський планував оформити будівлю в українському стилі, тобто зробити декоративне оздоблення інтер'єрів у вигляді геометричних орнаментів на стовпах та експозиційних стендах, плафонні орнаментальні розетки – на стелях. В ескізах інтер'єру музею, датованих 1936 роком, навпроти сходів пропонувалося зробити велике потрійне вікно з орнаментальними вітражами [1, с. 93-95]. Згодом В.Кричевський розробив малюнок цих вітражів у контексті загального декоративного вирішення інтер'єрів музею на основі трансформованих українських мотивів. Цей вітраж складається з повторень рапорту геометризованого рослинного орнаменту. Стилізовані зображення квітів та колосся створюють основний малюнок, елементи якого підкреслюють символіку народного мистецтва. У творі простежується досконале вивчення та розуміння автором народної орнаментики, яку він досліджував протягом життя, а також майстерне володіння трансформацією народних символів у сучасні образи. Виконувала вітраж київська художниця І.Левитська, яка для його створення використала технологію вітража з полімерних смол. На жаль, до нашого часу вітраж не зберігся [2, с. 32].

У 1964 році, до ювілею Кобзаря, І. Левитська створила вітражі для музею Т.Шевченка у Києві. За задумом художниці темою вітражів мали стати образи республік, де пройшло життя поета – Україна, Росія, Литва і Казахстан. Форма двох вітражних вікон – прямокутна, витягнута по вертикалі з арковим завершенням угорі. Постаті, зображені на вітражах, одягнуті у характерне національне вбрання та символізують образи братніх народів Радянського Союзу. Фігури виділено більш широким контуром, ніж інші композиційні елементи, і це надає силуетам чіткості. Ці композиції відрізняються конструктивним, графічним вирішенням вітражного полотна, що підкреслює монументальність твору.

Вже через 10 років, під час ремонтних робіт у приміщенні музею, вітраж було демонтовано. Пізніше, у своїх спогадах І.Левитська напише: «На жаль, мій вітраж було також приречено, як все, що називалося «проїсками буржуазного католицизму» [3, с. 95-96].

Друга половина 50-х-60-х років ХХ століття припадає на період панування у мистецтві соціалістичного реалізму, основним завданням якого було пропагування радянського способу мислення. Мистецтву відводилася роль допоміжного інструменту в ідеологічній боротьбі. Все це призводило до невдоволення художників, які не погоджувалися творити в умовах постійних обмежень у виборі тематики творів.

Символічним для мистецького життя Києва того часу став «розбитий вітраж» у червоному корпусі Київського державного університету ім.Т.Шевченка, що його у 1964 році було замовлено Спілці художників цим же навчальним закладом до 150-річчя поета. Знищення «розбитого вітража» ознаменувало кінець періоду «відлиги» та початок хвилі репресій.

Ескізи майбутнього вітража були схвалені ректором університету і затверджені художньою радою. Над створенням вітража працювала група художників – П.Заливаха, А.Горська, Л.Семикіна, Г.Зубченко. Згодом його вирішили зняти і головними аргументами щодо акту знищення роботи були висновки ректорату про «ідейну хибність» сюжету роботи, що суперечить головним вимогам соціалістичного мистецтва – зображенню позитивної радянської дійсності. Авторів звинуватили у тому, що Т.Шевченко зображено ніби за ґратами. Насправді це були горизонтальні та вертикальні металеві тяги, що мали скріплювати окремі фрагменти скла в єдину картинну площину [4, с. 157-164].

Художники, які працювали над створенням цього вітража, зазнали нищівної критики. Пізніше А.Горську, Л.Семикіну виключили зі Спілки художників, а О.Заливаху, за звинуваченням у антирадянській націоналістичній агітації та пропаганді, у серпні 1965 року було заарештовано та згодом відправлено у табори [5, с.23].

Знищення шевченківського вітража – знакова подія для періоду, що був позначений протистоянням «руху шестидесятників» та радянської системи. Мистецтво того часу повною мірою відображало взаємозв'язок та взаємовплив соціально-політичної системи на культурне життя столиці, на формування специфіки мистецького середовища Києва.

Нагадаймо, що у часи Радянського Союзу постать Т.Шевченка популяризували як співця рівності та братерства, і це лише підтримувало основні ідеологічні засади комуністичного режиму. Проте у згаданому вище вітражі слова Т.Шевченка «Возвеличу отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово» прозвучали на той час занадто провокаційно.

В ескізі вітража, що зберігся, втілено основний творчий задум: у центральній частині триптиху зображено Т. Шевченка та постать жінки зі схиленою головою біля нього; з боків – образи кобзаря (уособлення української культури) та матері з дитиною (образ Богоматері, духовний світ людини). Для вирішення колористичної гами композиції обрано чисті, ескриві кольори. Колір у даному випадку має, окрім естетичного, ще й символічне значення. Наприклад, яскраві червоні відтінки тла центрального фрагменту посилюють напругу та підкреслюють емоційність образу. Бокові частини виконано у більш нейтральних тонах, що візуально врівноважує композицію. Колір у цій роботі підсилює емоційне сприйняття твору глядачем.

А.Горська, співавтор цієї роботи, наголошує на тому, що колір – це одна з головних складових твору, особливо у народному мистецтві, адже колір створює загальний образ. У листі до О.Заливахи А.Горська пише: «Колір – зміст, душа, історія народу» [4, с.51].

Якщо розглядати творчість П.Заливахи, А.Горської, Л.Семикіної, Г.Зубченко, В.Зарецького у галузі монументального мистецтва можна помітити багато спільних рис, зокрема, це пошуки нового національного стилю, в якому відобразилися образи українського народного мистецтва. Їхні роботи відрізняються своєрідною пластичною мовою, для якої характерними є семантичні елементи та образи національного значення. Ці художники започаткували національний напрям в українському монументальному мистецтві. У мозаїчних творах бачимо риси, що характерні для творів народних художників – М.Приймаченко, Г.Собачко та інших. У їхніх роботах переважають чисті, яскраві кольори, що свідчить про вплив народного мистецтва. Цикл вищезгаданих мозаїчних панно виконано вже після 1964 року, проте можна припустити, що шевченківський вітраж – це результат перших спроб створення своєрідного національного стилю в мистецтві. Саме у шевченківському вітражі втілено нові засоби виразної образно-символічної мови, що дає можливість сприймати картинну площину.

А.Горська, Л.Семикіна, О.Заливаха, І.В.Задорожний, В.Зарецький були одними з засновників фольклорного стилю 60-х років. Вони ставили за мету пропагування ідей національного відродження [6, с.13, 20-28].

У 1969 році вітраж «Т.Г.Шевченко і народ», присвячений Т. Шевченку, все ж було встановлено у холі Київського державного університету ім. Т.Шевченка. Над цим монументальним твором працювали такі митці: І.В. Задорожний, Ф.Глушук та Є.Перевацький [7].

У центральній частині триптиху вони зобразили постать Т.Шевченка, на першому плані композиції – хлопчика. Образи бокових частин композиції вирішено у символічному аспекті, зокрема замальовуються селянство та робітничий клас. Художньо-пластичне вирішення цього монументального твору досить умовне, форми спрощені, наближені до геометричних.

Цей вітраж відрізняється від попереднього як за стилістикою художньо-образного змісту, так і за ідейною концепцією. Вітраж «Т.Г.Шевченко і народ» виконано у конструктивній техніці з використанням додаткових композиційних засобів виразності, що свідчить про високе фахове володіння авторами технікою виконання вітража, зокрема знаннями про властивості кольорового скла. В образі Т.Шевченка вже немає революційного закликів та бунту. У творі він постає натхненником селянства та робітничого класу в прагненні до нового життя у соціалістичному суспільстві.

Основними художньо-стилістичними особливостями цього твору є: статичне і площинне вирішення композиції; конструктивність і умовність у трактуванні фігур; тонові та кольорові співвідношення художнього скла та лінійної графіки металевих спайок у моделюванні обличчя постатей; насичений колорит твору; технологічна грамотність виконання вітража. У колористичному вирішенні монументального твору можна виділити такі основні риси: активні, яскраві кольори, переважно червоні, жовті, помаранчеві,

що співзвучно гармоніюють з екстер'єром будівлі – яскраво-червоного кольору. Крім того, цілісного, ефектного звучання монументальному об'єкту надають введені у композицію блакитні акценти.

Монументальне мистецтво 60-х років сформувалось як самобутнє явище української культури. Головним завданням, яке ставили перед собою художники, було створення сучасних сюжетів з використанням національних фольклорних елементів і народної символіки [8].

В умовах політичного протистояння та загального патріотичного піднесення у суспільстві постає і творчість Т.Шевченка стає особливо актуальною темою у монументальних творах київських художників. У даному випадку образ народного поета є символом відродження національної ідеї української нації представниками «шестидесятників». Завжди актуальні ідеї Т.Шевченка, зокрема ідеї рівності і свободи, популяризація української культури та мистецтва, стають джерелом для творчості художників – «шестидесятників».

Висновок. Використання ідей національно-патріотичного руху в творчості українських художників вплинуло на поширення демократичних тенденцій в українській культурі, зокрема у творах мистецтва та літератури. З початком періоду «відлиги» в українському монументальному мистецтві, зокрема у творах київських художників, простежується формування характерних рис, притаманних національним витокам.

Творчість багатьох художників-монументалістів Києва протягом цього періоду позначена пошуками національного стилю у мистецтві. Перші вітражі, створені художниками Києва, пов'язані з постаттю Кобзаря, і це є безумовно знаковим явищем на тлі політичних подій та культурних перетворень у суспільстві того часу та свідчить про використання образу Т.Шевченка як символу національно-патріотичного відродження в Україні.

Подальший напрямок дослідження. Розглянути у статті особливості відродження, становлення та основні тенденції розвитку мистецтва вітража протягом 50-60-х років ХХ століття розкривають перспективи для подальшого дослідження вітражів у творчості київських художників-монументалістів.

Література:

1. Павловський В. Василь Григорович Кричевський. *Життя і творчість* / Вадим Павловський. – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1974. – 223 с.
2. Левитська І. Карміна Бурана (Carmina Burana). Колесо долі, або 30 років каторжної боротьби за монументальне мистецтво / Ірина Левитська. – К.: ТОВ УВПК ЕксОб, 2009. – 88 с.
3. Левитська І., Маричевський М. Все моє з собою. / Ірина Левитська, Микола Маричевський. – К.: Образотворче мистецтво НСХУ, 2004. – 190 с.
4. Алла Горська: Червона тинь калини: *Листи, спогади, статті* / Редкол. та упоряд.: [О.Зарецький], М.Маричевський. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – 240 с.
5. Горинь, Б. Опанас Заливаха. Вибір Шляху / Богдан Горинь. – К.: Секретаріат Української Республіканської партії, 1995. – 26 с.
6. Медведєва Л. Віктор Зарецький. Митець, рокований добою. / Леся Медведєва. – К.: Оранта, 2006. – 432 с.
7. Данилейко В. Каталог виставки творів заслуженого діяча мистецтва України Івана-Валентина Федосєєвича Задорожного / Володимир Данилейко. – К.: Спілка художників України, 1991. – 64 с.
8. Когородський, Р. Драма шестидесятників / Роман Когородський // Образотворче мистецтво. – 1991. №1.С – 1-4.